

Irene Götz, Klaus Roth, Marketa Spiritova (Hg.)
Neuer Nationalismus im Östlichen Europa.
Kulturwissenschaftliche Perspektiven. 2017,
transkript Verlag: Bielefeld, 295 p.

През последните две десетилетия учените от хуманитарните дисциплини отбелязват своеобразно възраждане на националното в глобален контекст и нарастващи размери на популизма и национализма. Като причини се изтъкват социалните разделения в обществата вследствие на неограничаваната глобализация, стимулирана и от политиката на държавните институции, нарастващата несигурност сред голяма част от представителите на средната класа, които усещат загуба на благосъстоянието си и вече не чувстват, че са представяни в политиката. В европейските държави преобладаващата част от населението усеща липса на социална справедливост в световното стопанство и това също предизвиква засилване на популистките сили и национализма. Към това се прибавя и обстоятелството, че Европейският съюз досега не е успял даде на хората задоволително предложение за емоционална идентификация, която би могла да замени идентификацията с националната общност.

В страните от източната част на Европа след краха на социализма се наблюдава преразглеждане, преосмисляне и преоценка на националното, по-специално на националната история и митове, с оглед тяхната употреба в политиката, медиите и всекидневието. Дали този процес има връзка с предстоящото и осъщественото впоследствие приемане на съответните държави в Европейския съюз – като съпротива, реакция на разочарование или може би поради разширяването на ЕС? Какво е новото в този национализъм и дали това не е познатият стар етнически национализъм, как чрез културологични анализи може да се обясни това преоткриване на националното?

Към тези въпроси са насочени публикациите в сборника Новият национализъм в Източна Европа. *Културологични* перспективи. Той съдържа статии, представени като доклади на едноименната конференция, проведена в Мюнхен през декември 2016 г. в Университета „Лудвиг Максимилиан“. Материалите са сполучливо групирани в четири раздела, насочващи вниманието на читателя към различни проблемни полета. Авторите са етнологи, културолози, социолози и историци от Германия и няколко източноевропейски държави – България,

Македония, Полша, Русия, Румъния, Словакия, Словения, Хърватия, Чехия, Украйна и Унгария. Учените прилагат различни методи и използват разнообразни извори за своите анализи. Подхождайки от перспективата на своята дисциплина и основавайки се на богати материали от определен регион, авторите изследват съответните форми и практики, идеологии и инсценировки на „преоткриването“ на националното. Във фокуса на техните научни интереси попадат явления като съживени или новосъздадени традиции, репрезентации и стратегии на националната политика на идентичност.

В предговора Ирене Гьоц насочва вниманието към някои от основните въпроси, които се дискутират в публикациите: как се представят и по какви канали се предават формите на национализма като движение против процесите на европеизация в политиката, медиите и най-вече във всекидневието; каква е ролята на социалните разслоения, неолибералните политики и последиците от глобализацията за засилване на десните движения; как се свързват политиката към малцинствата и националната политика на хомогенизиране; какво значение придават различни актьори и групи на обръщането към традиционни образи на националното; могат ли националните реторики и символни политика да се разглеждат като стратегии на „малките държави“ срещу „европейската власт“ (с. 10).

Първият раздел е озаглавен Популярни репрезентации на националното. В своето изследване „Представяне на нацията“. *Инсцениране на националното в популярната култура* Маркета Спиритова поставя акцент върху производството, съответно възпроизвеждането на национална семантика и послания при изпълненията в популярната култура. Авторката насочва своите проучвания към музиката, като се основава на убеждението, че музиката предлага значения и ресурси за създаването на идентичности. Конструкцията на националното тя проследява на примера на изпълнения, текстове и видеоклипове на националистична рокмузика в Чехия. Разкрита е въздействащата сила на този музикален жанр, постигната чрез изтънчена съвкупност от визуални знаци и емоционалност на текстове със съответните послания, насочени към определен тип спомени. Текстът на Клаудия Сабо „Героите не умират“. *Изображения на хърватски войници като символни маркери на националното* изследва визуалния култ към националните герои от гражданската война в Хърватия чрез примера на паметници, картички и плакати. Авторката показва как по време на войната от 1991–1995 г. и след нея в различни медии войниците биват стилизирани като новите герои на нацията и как тези образи се налагат и разпространяват като маркери на една „новоспечелена“ хърватска идентичност. Многобройните визуални произведения също така имат за цел да помогнат за съхраняването на представата за героичните дела на хърватските войници и да създадат канонична рамка на спомена за жертвоготовния воин, защитаващ границите на държавата. Александра Швел в статията си „Повече от игра. Футбол и инсцениране на национални лоялности и съперничества в Източна Европа“ анализира функцията на националните стереотипи в практиките на футболни фенове.

Времето на теренното проучване обхваща европейското първенство по футбол през 2012 г., а за място е избран полският град Познан, където се провежда част от първенството. Изследването показва как на емоционално наситената арена на футбола се договарят въпроси за принадлежност, разграничаване и идентификация, как се практикуват и инсценират образи на своето и чуждото, национални идентичности и другости. Авторката установява, че в контекста на продължаващата асиметрия между източно- и западноевропейските страни футболът се използва като средство в процесите на разграничаване, както и на самоидентификация и идентификация с други общности.

Вторият раздел е посветен на Места на памет и митове. Текстът на Клаус Рот „Изграждане на нацията“ – *конструиране на нацията от Античност и Средновековие. Примерите на България и Македония* се основава на изключително богат материал и представя актуалните опити на днешните управляващи кръгове целенасочено да направляват обръщането на интереса в техните общества към ранните времена на национален разцвет. Текстът демонстрира как форсираното от политическите и икономическите елити (и подкрепено от някои учени) в тези две държави обръщане към „славната история“ на нацията в далечното минало се разминава с идващата „отдолу“, от населението тенденция за обръщане към националните митове и народната култура. В този проект на елитите е представена главната роля, която е отредена на реални и конструирани останки от античността и средновековието и на стари и нови паметници. Според автора става дума за опит за „нов национализъм отгоре“, който би трябвало да служи като „опиум за народа“, чрез който политическите елити да прикриват неуспехите в управлението на държавата. Статията на Ана Лулева *Националното срещу европейското в българската култура на паметта. Времеви отрязъци на конфликтни споменни практики* показва начините, по които в България се дебатираат две важни теми в европейската политика на паметта – холокоста и комунистическият терор. Тези два примера са поставени в контекста на новия национализъм, който се наблюдава в страната след 90-те години на ХХ в. и който авторката убедително представя с характерните му черти на етнокултурен национализъм. Конструиран с помощта на извори като „славното минало“ и изобретени народни традиции, той е умело инструментализиран за съответните политически цели и най-вече като стратегия за хомогенизиране на нацията. Авторовият анализ показва как натовареното с положителен заряд наследство от далечното минало се използва за изграждане на национална идентичност и се противопоставя на спомените за оспорвани периоди от историята на страната, например за трудовите лагери от времето на социализма. Текстът на Малгорзата Свицер „*Прокудени войници*“. *Новите герои на Полиа като политически мит на републиката* разглежда конструирането на мита на две нива: от перспективата на историческите факти и тълкуването им в различни обществени и времеви контексти и от гледна точка на причините и целите на новите митове. Много убедително е показано как от хетерогенните групировки на бивши партизани, които след 1945 г. продъл-

жават въоръжената борба като „горски войници“ (вече против полските сили на реда), извършвайки обаче грабежи и убийства сред цивилното население и малцинствата, през 90-те години се създава образът на една митична хомогенна общност на антикомунистически бойци: „истински поляци“. Статията проследява как управлението на национално-консервативната партия „Право и справедливост“ в Полша след 2015 г. и близките до нея медии създават мита за „прокудените войници“ като новите национални герои, който трябва да легитимира настоящото политическо управление. Ласло Симон-Нанко в изследването си *Политическа митология в Унгария? За континуитетите на паралелното писане на история в контекста на археология и езиковедие* ясно демонстрира значението на тези две дисциплини за формулирането на две паралелни „политически митологии“. Едната се основава на идеализираната теория, която локализира произхода на унгарците в Средна Азия, а другата се базира на фактическата принадлежност на унгарския език към семейството на угро-финските езици. Проучването проследява употребата на тези две митологии във времето от XIX в. до наши дни.

Политики на идентичност представлява третият тематичен фокус на сборника. Статията на Симон Шлегел *Етнически малцинства на украинската периферия. Разнообразие без културни различия?* се основава на теренни проучвания в икономически слабо развитата южна част на Бесарабия. Приведените примери ясно показват политическата роля, която играе публично честваната междуетническа толерантност в региона: тя често е едно от най-важните постижения на избрани и бъдещи политически фигури, но не е израз нито на политическа идеология, нито на програма за решаване на сложните проблеми в региона. Авторът изтъква характерните черти на новия национализъм в Украйна, който не се нуждае от културни различия. При него етническите граници се репродуцират в политиката като есенциалистски и естествени, трудните периоди от най-новата история се премълчават, доминираната от клиентелистски връзки локална политика черпи от богатия резервоар на фолклора. Този национализъм насочва към едно утопично минало, в което етническите различия се припокривали с културните. В своята статия *Ароматът на дивата череша. Държавно направлявана ремиграция към Русия като съставна част на националната политика на идентичност?* Сара Рейт изследва най-новата държавна стратегия на Русия за стимулиране на етническите руснаци от централноазиатските републики към завръщане в тяхната „истинска“ родина. Авторката разглежда тази програма за завръщане на „съотечествениците“ от една страна откъм нейната практическа стойност – прякото ѝ положително влияние за успешното справяне на хората с тяхното всекидневие в „родината“. От друга страна е анализирана идеологическата компонента на програмата: наративът за завръщането се използва на фона на руската национална политика, за да легитимира ценността на живота в националната държава. Изследването установява, че ремигрантите функционират като благодарни ползватели на укрепващия руски национализъм и на „възстановените национални ценности и начин на

живот“, но също така и като актьори, които чрез своето завръщане решаващо допринасят за общия наратив. Юлия Персон в текста „*Националното*“ като фактор за успеха? Конструирани и функции на „националното“ в успешни продукти на популярната култура на примера на Русия характеризира медийните продукти като ресурси, които могат решаващо да повлияят върху процеси и стратегии за изграждането на колективни идентичности. Авторката прилага контент анализ на две международни „лъскави списания“, издавани по лиценз в Руската федерация, за да открие механизми за конструиране на „националното“ в рамките на глобални продукти на медийната индустрия. Тя показва как западните първообрази на тези списания стават все по-формални, как съдържанието им се „русифицира“ и те започват да функционират в помощ на медийното конструиране, представяне и инсцениране на националното. Текстът на Петра Щайгер *Словакия като добра идея. Политиките на брендиране на нацията и създаването на конкурентни идентичности* изследва семиотичната конструкция на бранд „Словакия“, представен и въведен от правителството през 2016 г. Предмет на анализ е комодифицирането на националното във визуалните образи на актуалната кампания за национален бранд, който трябва да помогне за утвърждаването на нов образ на страната, отхвърлящ стереотипа на изостанала аграрна държава. Авторката посочва, че изискването за глобалната конкурентоспособност легитимира производството на необходимия за пазара отличителен утвърждаващ разказ за „националната идентичност“ чрез национален бранд, а от друга страна, конкурентността налага семиотично изграждане на бранда по начин, който осигурява нормативни предписания на гражданите.

Четвъртият акцент на сборника е национализмът като силно въздействащо средство за разграничаване и обединява три статии под заглавието *Ние и другите: вътрешни и външни врагове*. Изследването на Ноеми Себьок-Полифка *Винаги им се набиваше на очи, че имат работа с циганин. Антициганизмът в Словакия и неговото влияние върху жизнените светове на словашките роми* представя стигматизирането и дискриминацията на ромите като част от националния самообраз на Словакия. Въз основа на разкази на високо образовани роми авторката извежда техните ситуативно развити на базата на всекидневния им опит стратегии и практики при боравенето с антициганизма. Текстът убедително представя как антиромските образи, изградени в обществото, и възникващите като резултат от тях начини на действие на определени представители на малцинството не само проникват в жизнените светове на респондентите, но водят до появата на специфична съпротивителна сила на действие сред тях. Работата на Маргит Файшмид *Национализъм и представянето на „другия“*. *Дискурсивната конструкция на расизма в унгарската провинция* се основава на теренните ѝ проучвания в унгарски села на границата със Сърбия и представя формите на открит национализъм при взаимодействията с примаващи бежанци. Изследванията на авторката установяват възприемането на мигрантите и бежанците от местното население в определена ситуация, в която важна роля изпълняват политиката на национално и локално ниво, информацията в медии-

те и всекидневните срещи. Анализирана е динамиката в отношенията към бежанците, съответно създаването, затвърждаването и промяната на ксенофобията в контекста на политическия и медийния дискурс и на локалните социални отношения. С редица примери е показано как политиката (в лицето на определени политически фигури) и медиите (особено социалните медии) работят за развиването и съдействат за налагането на ксенофобската реторика и расисткия дискурс сред местното население в граничната област. Агниешка Балцерзак в своята статия „Бог, чест, родина“. *Съживяването на дясноекстремистки движения в Полша след 1989 г.* представя основните характеристики на тези движения: всички те конструират и предават една хомогенна национално-религиозна идентичност. В центъра ѝ стоят, от една страна, утвърждаващият мъченичеството патриотизъм на въстания и наративи за жертви, а от друга, разграничаването спрямо ясно дефинирани вътрешни и външни врагове. Дефинирани като застрашаващи тенденции на европеизация и секуларизация, както и страхове от „наводняване с чужди елементи“ са в основата на политиката на идентичност, освободена от културно-религиозна хетерогенност. Чрез примерите на културни репрезентации, например иконографски изображения, градски улични деманстрации, специфична мода, медии на популярната култура, в статията се онагледява въпросът как тези наративи и отбранителни семантики намират път във всекидневните практики на младите десни радикали в Полша.

Статиите убедително представят националната политика в съответните държави от източната част на Европа като политика на идентичност. Авторите изследват причините за възраждането на исторически митове, показват как се инструментализират политически народната култура и религиозните традиции, как националната политика изгражда и използва нови места на памет, култове към нови герои, как популярната култура и модерните медии допринасят за разпространението на националната политика на идентичност. Текстовете осветляват специфичните характеристики на тези актуални процеси в страните от Източна Европа и изследват последиците за европейското обединение.

Доцент д-р Иванка Петрова

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

Московска 6А

1000 София

E-mail: ivpetrova@yahoo.com